

**ЛЬВІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

ФЕДОРЧУК ІВАННА МИКОЛАЇВНА

УДК 334.223 (477)

**ОБСТАВИНИ, ЯКІ ОБТЯЖУЮТЬ ПОКАРАННЯ
ЗА КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОМ УКРАЇНИ**

Спеціальність: 12.00.08 – кримінальне право та криминологія;
кримінально-виконавче право

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Львів
2010

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі кримінального права та кримінології Львівського державного університету внутрішніх справ МВС України.

Науковий керівник: доктор юридичних наук, професор,
Заслужений юрист України
Грищук Віктор Климович,
Львівський державний університет
внутрішніх справ,
перший проректор з навчальної та методичної роботи.

Офіційні опоненти: доктор юридичних наук, професор
Фріс Павло Львович,
Прикарпатський юридичний інститут
Львівського державного університету
внутрішніх справ,
професор кафедри кримінального права
та кримінології;

кандидат юридичних наук, доцент
Нікіфорова Тетяна Іванівна,
Хмельницький університет управління та права,
доцент кафедри кримінального права та процесу.

Захист відбудеться « 4 » лютого 2011 року о «10⁰⁰» годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 35.725.02 у Львівському державному університеті внутрішніх справ за адресою: м. Львів, вул. Городоцька, 26.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Львівського державного університету внутрішніх справ за адресою: 79007, м. Львів, вул. Городоцька, 26.

Автореферат розісланий « 30 » грудня 2010 року.

**Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради**

І.В. Красницький

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. У теорії кримінального права та в Кримінальному кодексі України (далі – КК України) обставинам, які обтяжують покарання, приділяється значна увага, що свідчить про їх важливе кримінально-правове значення. Дослідження питань, пов'язаних із обставинами, які обтяжують покарання, досить широко здійснювалося в наукових працях М.М. Бабаєва, М.І. Бажанова, Г.К. Буранова, В.М. Бурдіна, С.А. Велієва, Г.С. Гавєрова, Р.Р. Галіакбарова, І.І. Гореліка, В.К. Грищука, Т.А. Денисової, Л.О. Долиненко, Д.С. Дядькіна, В.І. Зубкова, Т.І. Іванюк (Нікіфорової), І.І. Карпеця, Ю.О. Красікова, Г.А. Крігера, Л.Л. Круглікова, Н.Ф. Кузнецової, Б.О. Курінова, В.П. Малкова, В.Т. Маляренка, В.С. Мінської, Л.О. Мостепанюк, О.О. Мяснікова, Г.П. Новосолова, В.В. Полтавець, Л.О. Прохорова, Т.В. Сахарук, М.О. Скрябіна, О.Д. Соловійова, М.М. Становського, В.І. Ткаченка, В.І. Тютюгіна, П.Л. Фріса, К.М. Флорі, М.І. Хавронюка, Г.І. Чечеля та інших. Більшість цих наукових робіт присвячена проблемам призначення покарання, у контексті яких досліджувалися й обставини, які обтяжують покарання. Однак, значна кількість важливих аспектів вчення про обставини, які обтяжують покарання, не отримали відповідного висвітлення.

Так, у теорії кримінального права залишаються спірними або такими, що потребують додаткового поглибленого аналізу, питання застосування обставин, які обтяжують покарання, питання про співвідношення обставин, які обтяжують покарання з іншими загальними засадами призначення покарання, питання змісту та вичерпного переліку обставин, які обтяжують покарання в чинному КК України. Немає єдності думок щодо правової природи обставин, які обтяжують покарання. Дискусійними залишаються питання, чи потрібно і як саме конкретизувати в законі кримінально-правове значення обставин, які обтяжують покарання.

Неоднозначність трактування цих положень у науці позначилося і на правозастосовній практиці, у якій нерідко спостерігаються різні підходи щодо врахування обставин, які обтяжують покарання при призначенні покарання. Досить часто суди недооцінюють, а інколи взагалі не враховують при призначенні покарання обставини, які обтяжують покарання, передбачені КК України, або, навпаки, здійснюють їх поширювальне тлумачення, або визнають такими, що обтяжують покарання, обставини, що не передбачені КК України без будь-якої мотивації такого рішення.

Зважаючи на наведені вище обставини, виникла необхідність дослідження теоретико-прикладних проблем обставин, які обтяжують покарання за кримінальним правом України.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Роботу виконано на кафедрі кримінального права та кримінології Львівського державного університету внутрішніх справ у межах комплексної теми наукових

досліджень «Проблеми реформування правової системи України» (державний реєстраційний номер 0109U007853).

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційного дослідження є розкриття поняття та сутності обставин, які обтяжують покарання як інституту кримінального права, вивчення співвідношення обставин, які обтяжують покарання з іншими критеріями обрання міри кримінального впливу (ступінь тяжкості вчиненого злочину та особа винного), дослідження ролі обставин, які обтяжують покарання при призначенні покарання, виявлення помилок та неточностей у правовому регулюванні при застосуванні обставин, які обтяжують покарання, з'ясування змісту окремих обставин, які обтяжують покарання, що передбачені ч. 1 ст. 67 КК України.

З огляду на поставлену мету визначені такі дослідницькі завдання:

- проаналізувати стан дослідження проблем обставин, які обтяжують покарання в науці кримінального права;
- з'ясувати юридичну природу обставин, які обтяжують покарання за кримінальним правом України;
- з'ясувати критерії відмежування обставин, які обтяжують покарання від суміжних кримінально-правових понять (кваліфікуючих ознак складу злочину та обставин, які пом'якшують покарання);
- проаналізувати розвиток кримінального законодавства України про обставини, які обтяжують покарання;
- провести порівняльний аналіз обставин, які обтяжують покарання за кримінальним законодавством окремих зарубіжних держав;
- проаналізувати та обґрунтувати класифікацію обставин, які обтяжують покарання за кримінальним правом України;
- дати характеристику обставинам, які обтяжують покарання за кримінальним правом України;
- встановити, чи всі обставини, які є у чинному КК України, у переліку ч. 1 ст. 67 обґрунтовано включені до нього;
- обґрунтувати необхідність доповнення переліку ч. 1 ст. 67 КК України новими обставинами, які обтяжують покарання;
- виявити помилки, які допускаються у судовій практиці при врахуванні обставин, які обтяжують покарання, при призначенні покарання та запропонувати можливі шляхи їх усунення.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини у сфері кримінально-правового регулювання загальних засад призначення судами покарання.

Предметом дослідження є обставини, які обтяжують покарання як засоби індивідуалізації покарання, їх правова природа, особливості законодавчої регламентації та врахування у судовій практиці при призначенні покарання.

Методи дослідження обрані, виходячи з поставлених в роботі мети та завдань, з урахуванням об'єкта та предмета дослідження. При проведенні

дисертаційного дослідження використовувалися загальнонаукові та спеціальні методи. За допомогою діалектичного методу досліджено, зокрема, поняття, правову природу та зміст обставин, які обтяжують покарання. Формально-юридичний метод застосовано для аналізу змісту обставин, які обтяжують покарання. Метод системного аналізу дав можливість встановити місце обставин, які обтяжують покарання, в системі загальних засад призначення покарання. Історико-правовий метод застосовано для аналізу тенденцій розвитку загальних засад призначення покарання та обставин, які обтяжують покарання. Порівняльно-правовий метод використано при вивченні кримінального законодавства окремих зарубіжних держав щодо обставин, які обтяжують покарання, для визначення можливостей використання зарубіжного досвіду при виробленні пропозицій щодо удосконалення чинного КК України в частині регулювання призначення покарання. При проведенні дослідження використано також методи соціологічних досліджень – вивчення кримінальних справ, узагальнення судової практики у м. Львові.

Джерельну базу дослідження становлять Конституція України, Закони України, чинний КК України та чинний Кримінально-процесуальний кодекс України, монографічна та спеціальна література з питань кримінального права, а також інша правова юридична література, чинні кримінальні кодекси низки зарубіжних держав, пам'ятки кримінального права України.

Емпіричну базу дослідження становлять матеріали опублікованої судової практики, які розглядалися судами України за 2001–2009 роки у кримінальних справах, де наявними були обставини, які обтяжують покарання, а також матеріали кримінальних справ, що розглядалися Залізничним районним судом м. Львова. У процесі дисертаційного дослідження вивчено понад 350 кримінальних справ, зокрема, щодо злочинів проти життя та здоров'я особи; проти статевої свободи та статевої недоторканості особи; проти власності; у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів та інших злочинів проти здоров'я населення.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у тому, що дисертація є одним із перших в Україні спеціальних, комплексних монографічних досліджень обставин, які обтяжують покарання за КК України 2001 року.

На основі проведеного дослідження обґрунтовано і сформульовано положення і висновки, які є новими для науки кримінального права або наділені істотними ознаками наукової новизни і виносяться на захист:

уперше:

- класифіковано ознаки обставин, які обтяжують покарання за чинним КК України, на обов'язкові та факультативні;
- обґрунтовано, що обов'язковими ознаками обставин, які обтяжують покарання, є те, що вони: 1) нормативно визначені; 2) не є ознаками складу злочину; 3) характеризують ступінь тяжкості вчиненого злочину у бік збільшення чи (та) особу винного з негативного боку;

- обґрунтовано, що факультативними ознаками обставин, які обтяжують покарання, є те, що вони: 1) враховуються при призначенні покарання; 2) обтяжують призначуване покарання;

- доведено необхідність законодавчого закріплення правила про заборону призначення винному більш м'якого покарання, ніж передбачено законом у випадку врахування судом при призначенні покарання принаймні однієї обставини, яка обтяжує покарання, що передбачена в ч. 1 ст. 67 КК України. У зв'язку з цим запропоновано доповнити ст. 69 КК України частиною 3, в якій викласти таке правило.

удосконалено:

- поняття обставин, які обтяжують покарання через визначення їх як фактів (явищ), які є нормативно встановленими, та такими, що характеризують ступінь тяжкості вчиненого злочину в бік збільшення чи (та) особу винного з негативного боку, які не є ознаками складу злочину і, як правило, враховуються при призначенні покарання і обтяжують його вид та (чи) розмір;

- відмежувальні ознаки обставин, які обтяжують покарання від кваліфікуючих ознак складів злочинів Особливої частини КК України;

- редакцію п. 13 ч. 1 ст. 67 КК України через доповнення його словами «одурманюючих засобів».

набули подальшого розвитку:

- положення про те, що передбачені п. 3 ч. 1 ст. 65 КК України ступінь тяжкості вчиненого злочин; особа винного; обставини, які пом'якшують покарання; обставини, які обтяжують покарання, є самостійними засадами призначення покарання;

- положення про необхідність доповнення п. 4 ч. 1 ст. 67 КК України словами «чи її близьких родичів»;

- положення про необхідність доповнити п. 2 ч. 1 ст. 67 КК України наступними обставинами, які обтяжують покарання: а) вчинення злочину групою осіб; б) вчинення злочину злочинною організацією.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що основні положення та сформульовані висновки, викладені в дисертації, можуть бути використані:

- у науковій діяльності – при проведенні подальших досліджень обставин, які обтяжують покарання за кримінальним правом України;

- у законотворчій діяльності – при розробленні пропозицій щодо удосконалення чинного КК України. З цією метою до Комітету Верховної Ради України з питань законодавчого забезпечення правоохоронної діяльності направлені пропозиції про внесення змін до Кримінального кодексу України, які прийняті до розгляду;

- у правозастосовній діяльності до Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України направлені пропозиції про внесення змін та

доповнень до постанов Пленуму Верховного Суду України, які прийняті до розгляду;

- у навчальному процесі – при викладанні відповідних тем Загальної та Особливої частин кримінального права України, підготуванні навчально-методичних матеріалів.

Особистий внесок. Дисертаційне дослідження виконано здобувачем самостійно. Усі сформульовані у ньому положення та ідеї ґрунтуються на особистих дослідженнях автора.

Апробація результатів дисертації. Дисертаційне дослідження обговорювалося на засіданнях кафедри кримінального права та кримінології, міжкафедральному семінарі Львівського державного університету внутрішніх справ України. Основні положення та висновки дисертації оприлюднені на трьох науково-практичних конференціях, зокрема: «Проблеми правової реформи та розбудови громадянського суспільства в Україні» (Львів, 2007), «Проблеми правової реформи та розбудови громадянського суспільства в Україні» (Львів, 2008) та на міжнародному симпозиумі «Кримінальний кодекс України 2001 року: проблеми застосування і перспективи удосконалення. Диференціація кримінальної відповідальності» (Львів, 2009).

Публікації. Основні положення та висновки дисертації знайшли своє відображення у шести наукових статтях, опублікованих у фахових виданнях і у трьох тезах наукових конференцій.

Структура дисертації. Робота складається зі вступу, трьох розділів, що об'єднують шість підрозділів, висновків, додатків та списку використаних джерел. Загальний обсяг дисертації становить 219 сторінок, з них основний – текст – 190 сторінок, список використаних джерел (266 позицій) викладений на 25 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовується вибір та актуальність обраної теми, характеризується ступінь її наукового опрацювання, визначається її зв'язок із планами наукових досліджень, сформульовані мета, завдання, об'єкт і предмет, методологія дослідження, розкривається наукова новизна отриманих результатів, їх теоретична та практична значущість, рівень апробації.

Перший розділ **«Загальні засади дослідження обставин, які обтяжують покарання за кримінальним правом України»** складається з чотирьох підрозділів.

У підрозділі 1.1. *«Стан дослідження проблем обставин, які обтяжують покарання за кримінальним правом України»* на підставі стислого і

критичного висвітлення досліджень попередників, які стосуються окремих питань обставин, які обтяжують покарання за кримінальним правом України, що у науці кримінального права є дискусійними чи невирішеними, встановлено, що обставини, які обтяжують покарання, не були предметом спеціального комплексного монографічного дослідження у науці кримінального права України. Водночас, у науці кримінального права залишаються спірними питання про значення обставин, які обтяжують покарання; співвідношення обставин, які обтяжують покарання з іншими загальними засадами призначення покарання (ступінь тяжкості вчиненого злочину, особа винного, обставини, які пом'якшують покарання); доцільність їх вичерпного переліку; питання про врахування судом при призначенні покарання обставин, які обтяжують покарання; співвідношення обставин, які обтяжують покарання та кваліфікуючих ознак складу злочину; достатність переліку обставин, які обтяжують покарання у чинному КК України.

У підрозділі 1.2. *«Юридична природа обставин, які обтяжують покарання за кримінальним правом України та їх відмежування від суміжних кримінально-правових понять»* розкрито роль обставин, які обтяжують покарання; викладене авторське визначення обставин, які обтяжують покарання, під якими розуміється нормативно визначені та такі, що характеризують ступінь тяжкості вчиненого злочину в бік збільшення та (або) особу винного з негативного боку, які не є ознаками складу злочину, факти (явища), та, як правило, враховуються при призначенні покарання і обтяжують його вид та (чи) розмір.

На підставі аналізу думок науковців з приводу юридичної природи обставин, які обтяжують покарання, вказується, що законодавцем загалом повно визначено їх перелік, що дані обставини враховуються при призначенні покарання, впливають на призначуване покарання у бік посилення.

Проаналізувавши ознаки обставин, які обтяжують покарання, що виділені у науці кримінального права, здійснено їх класифікацію на наступні: а) обов'язкові ознаки обставин, які обтяжують покарання; б) факультативні ознаки обставин, які обтяжують покарання. Обов'язковими ознаками обставин, які обтяжують покарання, що передбачені ч. 1 ст. 67 КК України, є те, що вони: 1) мають нормативне визначення; 2) не є ознаками складу злочину; 3) характеризують ступінь тяжкості вчиненого злочину у бік збільшення чи (та) особу винного з негативного боку. Факультативними ознаками обставин, які обтяжують покарання, є те, що вони: 1) враховуються при призначенні покарання за їх наявності у кримінальній справі; 2) обтяжують призначуване покарання.

На підставі висвітлення досліджень попередників, які стосуються питання юридичної природи обставин, які обтяжують покарання та кваліфікуючих ознак складу злочину, встановлено низку характерних рис, які не дозволяють споріднювати досліджувані обставини та кваліфікуючі ознаки складу злочину.

Підрозділ 1.3. «*Розвиток законодавства про обставини, які обтяжують покарання*» присвячений аналізу генезису та розвитку обставин, які обтяжують покарання. Звернено увагу на те, що обставини, які обтяжують покарання, впродовж свого розвитку у науці кримінального права не мали чіткого визначення. Перелік обставин, які обтяжують покарання, змінювався, у нього включались нові обставини та виключались певні з них. Водночас, певні обставини, які обтяжують покарання, завжди враховувалися судом при призначенні покарання.

Підрозділ 1.4. «*Обставини, які обтяжують покарання за кримінальним законодавством окремих зарубіжних держав*» присвячений порівняльному аналізу кримінального законодавства окремих зарубіжних держав: Республіки Молдова, Республіки Болгарії, Албанії, Італії, Австрії, Швейцарії, Франції, Королівства Іспанії, Федеративної Республіки Німеччини, Бельгії, Республіки Польща, Королівства Данії, Королівства Швеції, Республіки Білорусь, Литовської Республіки, Латвійської Республіки, Естонської Республіки, Російської Федерації, Грузії, Туреччини, Китайської Народної Республіки, Японії, Сполучених Штатів Америки щодо встановлення в кримінальному законодавстві досліджуваних обставин; аналізу термінології, яка використовується для позначення даних обставин у законодавстві цих зарубіжних держав.

Другий розділ «**Класифікація та характеристика обставин, які обтяжують покарання за кримінальним правом України**» складається з двох підрозділів.

У підрозділі 2.1. «*Класифікація обставин, які обтяжують покарання за кримінальним правом України*» розглянуто підходи у науці кримінального права щодо класифікації обставин, які обтяжують покарання. Встановлено, що науковцями обиралися різні критерії для класифікації досліджуваних обставин. Водночас, автор зробила висновок, що кожна з вказаних класифікацій є умовною, не розкриває повною мірою змісту, значення та ролі досліджуваних обставин та не має практичного значення. Єдиним виключенням є лише класифікація обставин, які обтяжують покарання, що запропонована законодавцем у ч. 2 ст. 67 КК України, а саме поділ на обставини, які суд зобов'язаний враховувати при призначенні покарання та обставини, які суд може не враховувати.

У підрозділі 2.2. «*Характеристика обставин, які обтяжують покарання за кримінальним правом України*» вставлено, що у науці кримінального права є спірним питання щодо обставини, яка обтяжує покарання, що передбачена п. 2 ч. 1 ст. 67 КК України «вчинення злочину групою осіб за попередньою змовою». На підставі аналізу думок науковців обґрунтовано, що група осіб у будь-якій співучасті підвищує ступінь суспільної небезпеки вчинюваного злочину, оскільки полегшується досягнення злочинного результату, можливий розподіл ролей, приховання слідів злочину, спричинення більш

тяжких наслідків, а у окремих випадках може з'явитися додатковий об'єкт посягання. У зв'язку з цим запропоновано п. 2 ч. 1 ст. 67 КК України викласти у такій редакції: *«вчинення злочину групою осіб, групою осіб за попередньою змовою, організованою групою чи злочинною організацією».*

Встановлено, що така обставина, яка обтяжує покарання, як «вчинення злочину у зв'язку з виконанням потерпілим службового або громадського обов'язку» означає вчинення злочину винним з метою перешкодити правомірній діяльності потерпілого у зв'язку з виконанням ним службового або громадського обов'язку, а так само з мотиву помсти за таку діяльність незалежно від часу, що пройшов з моменту виконання потерпілим обов'язків до вчинення винним злочину, а також коли злочин було спрямовано проти родичів чи близьких потерпілого у зв'язку з виконанням ним службового чи громадського обов'язку. Подібне положення міститься у постанові Пленуму Верховного Суду № 2 від 7 лютого 2003 року «Про судову практику в справах про злочини проти життя та здоров'я особи». Виходячи з наведеного, запропоновано п. 4 ч. 1 ст. 67 КК України викласти у такій редакції: *«вчинення злочину щодо особи чи її близьких родичів у зв'язку з виконанням цією особою службового чи громадського обов'язку».*

Третій розділ **«Врахування обставин, які обтяжують покарання у практиці судів України»** присвячений питанням про обов'язковість врахування судом досліджуваних обставин. Встановлено, що обставини, які обтяжують покарання, враховуються судами при призначенні покарання. Незважаючи на те, чи суд врахував виявлену обставину, яка обтяжує покарання, чи не врахував, відповідно до ч. 2 ст. 67 КК України, він зобов'язаний навести мотиви прийнятого рішення. Таке рішення має бути обґрунтованим та роз'ясненим, з вказівкою, як саме вплинула обставина, яка обтяжує покарання, чи навпаки, чому не вплинула на призначуване покарання, а не лише вказівка на обставину, яка обтяжує покарання.

Аналіз судової практики показав, що суди порушують вимогу, яка зазначена у ч. 3 ст. 67 КК України. Так, врахованими (з загальної кількості проаналізованих нами кримінальних справ) при призначенні покарання були: 1) вчинення злочину з корисливих мотивів – в 7-ми кримінальних справах; 2) негативна характеристика особи винного за місцем роботи та проживання – в 14-ти кримінальних справах; 3) не визнання своєї вини – в 24-х кримінальних справах; 4) у судовому засіданні змінив пояснення з метою ухилення від кримінальної відповідальності – в 3-х кримінальних справах; 5) раніше судимий – в 21-ій кримінальній справі; 6) визнав вину частково – в 7-ми кримінальних справах.

Аналіз кримінальних справ, розглянутих судами України, показав, що така обставина, яка обтяжує покарання, як «вчинення злочину особою повторно та рецидив злочинів», врахована у 83%; «вчинення злочину групою осіб за попередньою змовою» врахована у 68%; «тяжкі наслідки завдані злочином»

врахована у 58%; «вчинення злочину щодо особи, яка перебуває в матеріальній, службовій чи іншій залежності від винного» врахована у 50%; «вчинення злочину з особливою жорстокістю» врахована у 92%; «вчинення злочину особою, що перебуває в стані алкогольного сп'яніння або у стані, викликаному вживанням наркотичних або інших одурманюючих засобів» врахована у 88%.

Звернуто увагу на такі питання: 1) про послідовність врахування обставин справи при призначенні покарання; 2) про критерій оцінки впливу обставин справи на покарання; 3) про міру впливу окремих обставин справи на покарання; 4) про співвідношення окремих обставин справи, що обтяжують покарання; 5) про врахування обставин, що пом'якшують та обтяжують покарання в їх сукупності; 6) про конкретизацію та послідовність врахування обставин, які обтяжують покарання.

Провівши аналіз судової практики, встановлено достатньо широке застосування норми про призначення більш м'якого покарання ніж це передбачено законом за наявності у справі обставин, які обтяжують покарання.

Доведено необхідність законодавчого закріплення правила про неможливість призначення винному більш м'якого покарання ніж, передбачено законом у випадку врахування судом при призначенні покарання принаймні однієї обставини, яка обтяжує покарання, що передбачена в ч. 1 ст. 67 КК України. У зв'язку з цим запропоновано доповнити ст. 69 КК України частиною 3, в якій викласти таке правило в такій редакції: *«Частина 1, 2 цієї статті не застосовується у випадках, коли суд врахував при призначенні покарання хоча б одну з обставин, які обтяжують покарання, передбачених ч. 1 ст. 67 КК України».*

Аналіз судової практики показав, що суди загалом правильно розуміють сутність та юридичне значення обставин, які обтяжують покарання. Водночас, вивчення понад 350 кримінальних справ показало, що при призначенні покарання у 69 кримінальних справах суди посилались на негативні дані про особу винного та інші негативні чинники, які не передбачені ч. 1 ст. 67 КК України.

ВИСНОВКИ

У дисертації наведене теоретичне узагальнення і нове вирішення наукової проблеми, що виявляється у всебічному аналізі проблем змісту та кримінально-правового значення обставин, які обтяжують покарання.

За результатами дослідження сформульовано низку висновків, найбільш істотними з яких є такі:

1. Обставини, які обтяжують покарання, є самостійним критерієм загальних засад призначення покарання. Вказавши, що обставини, які

обтяжують покарання, відіграють важливу роль при призначенні покарання, слід зазначити, що суд має розглядати та оцінювати кожну обставину, яка обтяжує покарання, окремо від ступеня тяжкості вчиненого злочину, особи винного та обставин, які пом'якшують покарання.

Відповідно до юридичної природи, обставини, які обтяжують покарання, характеризують ступінь тяжкості вчиненого злочину та (або) особу винного, сприяють призначенню справедливого покарання винній особі за вчинений злочин, забезпечуючи реалізацію принципів кримінального права.

2. Перелік обставин, які обтяжують покарання, повинен мати вичерпний характер. Врахування при призначенні покарання обставин, які не передбачені у переліку – прихована форма недопустимої аналогії закону, яка суперечить засадам кримінально-правового регулювання суспільних відносин. Удосконалення переліку повинно відбуватися у законодавчому порядку шляхом виявлення та включення у перелік КК України відповідних обставин, які обтяжують покарання.

Окрім того, обставини, що свідчать про підвищений ступінь небезпеки вчиненого злочину та (або) особи винного, але не містяться у переліку обставин, які обтяжують покарання, суд може врахувати у якості характеристики двох інших критеріїв загальних засад призначення покарання (ступеня тяжкості вчиненого злочину та особи винного).

При призначенні покарання суд не може визнати такими, що його обтяжують, обставини, не зазначені у ч. 1 ст. 67 КК України.

3. Виокремлення обставин, які обтяжують покарання у окремий перелік свідчить про важливість даних обставин для призначення покарання. Оскільки дані обставини: а) зазначені у розділі «Призначення покарання»; б) є одним з самостійних критеріїв загальних засад призначення покарання; в) сприяють дотриманню принципів кримінального права (справедливості, рівності, гуманності, індивідуалізації); г) впливають на покарання у бік його посилення, то потрібно правильно їх найменувати «обставини, які обтяжують покарання».

Кримінальне законодавство зарубіжних держав відрізняється в частині регламентації обставин, які обтяжують покарання. У різних державах по-різному називаються загальні засади призначення покарання: «загальні принципи (принципи)»; «загальні начала»; «загальні правила»; «загальні критерії». Значна кількість КК окремих зарубіжних держав виокремлює обставини, які обтяжують покарання як один із критеріїв загальних засад призначення покарання.

Також слід зазначити, що, незважаючи на те, що у КК деяких держав (КК Грузії, КК Австрії, КК Естонії) обставини, які обтяжують покарання, включені до критеріїв загальних засад призначення покарання, не наводяться їх переліки. З цього питання також можна зазначити, що у КК окремих державах (КК Болгарії, КК Швейцарії, КК Данії, КК Туреччини), незважаючи на відсутність

переліку обставин, які обтяжують покарання, все-таки містяться правила, відповідно до яких вони враховуються, чи яким чином впливають на міру призначуваного покарання винній особі.

4. З огляду на юридичну природу обставин, які обтяжують покарання, виокремлено такі ознаки: а) *до обов'язкових ознак* обставин, які обтяжують покарання, належать ознаки, які притаманні усім обставинам, що передбачені ч. 1 ст. 67 КК України. На наш погляд, до загальних ознак досліджуваних обставин слід віднести те, що вони: 1) мають нормативне визначення; 2) не є ознаками складу злочину; 3) характеризують ступінь тяжкості вчиненого злочину у бік збільшення чи (та) особу винного з негативного боку; б) *факультативними ознаками* обставин, які обтяжують покарання є ознаки обставин, які суд завжди враховує при наявності у кримінальній справі. Такими ознаками є те, що вони: 1) враховуються судом при призначенні покарання; 2) обтяжують призначуване покарання.

Обставини, які обтяжують покарання, – це нормативно визначені та такі, що характеризують ступінь тяжкості вчиненого злочину в бік збільшення та (або) особу винного з негативного боку, які не є ознаками складу злочину, факти (явища), та, як правило, враховуються при призначенні покарання і обтяжують його вид та (чи) розмір.

5. Обставини, які обтяжують покарання, та кваліфікуючі ознаки складу злочину характеризуються ідентичними ознаками: 1) свідчать про підвищений ступінь суспільної небезпеки вчиненого злочину та особи винного, або вчиненого злочину та особи, яка його вчинила, одночасно; 2) посилюють призначуване судом покарання. Однак через різну юридичну природу у кримінальному праві вони виконують різну функцію. Кваліфікуючі ознаки складу злочину виступають засобом диференціації кримінальної відповідальності, сприяють утворенню нового складу злочину, за який законодавець встановлює міру кримінальної відповідальності. Обставини, які обтяжують покарання, характеризуючи ступінь тяжкості вчиненого злочину та (або) особи винного, виступають засобом індивідуалізації покарання. Вони не можуть викликати появи нового складу злочину, але впливають на призначуване покарання та дають підстави суду призначити більш суворе покарання, яке передбачене санкцією статті Особливої частини. Звідси, виділяємо відмінності між обставинами, які обтяжують покарання та кваліфікуючими ознаками складу злочину: 1) кваліфікуючі ознаки є засобом диференціації кримінальної відповідальності; обставини, які обтяжують покарання, – засобом індивідуалізації покарання; 2) кваліфікуючі ознаки – спричинюють утворення нового складу злочину; обставини, які обтяжують покарання, – ні; 3) кваліфікуючі ознаки є обов'язковою ознакою складу злочину; обставини, які обтяжують покарання, – ні; 4) кваліфікуючі ознаки – визначають міру покарання; обставини, які обтяжують покарання, – ні; 5) кваліфікуючі ознаки – пов'язані з вчиненим

злочином або особою винного, обставини, які обтяжують покарання, – лише їх характеризують.

6. У перших своїх проявах обставини, які обтяжують покарання, закріплювалися як кваліфікуючі ознаки складу злочину, посилювали міру покарання. Упродовж розвитку обставини, які пом'якшують та обтяжують покарання, законодавець виокремив у одну групу, у якій досліджувані обставини викладалися шляхом «протилежностей». До 1958 року переліки обставин, які пом'якшували та обтяжували покарання, мали примірний, орієнтуючий характер – і тоді, коли вони містилися у одному переліку, загальному, і тоді, коли ці переліки «роз'єдналися». Суд мав право визнавати такими, що впливають на покарання у сторону його посилення чи пом'якшення, і інші обставини справи. «Основами кримінального законодавства Союзу ССР та союзних республік» 1958 року, а далі і КК союзних республік перелік був частково змінений: для переліку пом'якшуючих обставин була збережена така ж регламентація, перелік обтяжуючих обставин мав вичерпний характер. Відповідно до чинного КК України, суди не можуть визнавати обставини, які не вказані у ст. 39 КК, такими, які обтяжують покарання.

7. Відповідно до ч. 2 ст. 67 КК України, обставини, які обтяжують покарання, можна поділити умовно на дві групи:

1) обставини, які обтяжують покарання, які суд у всіх випадках, коли вони є наявними у справі, зобов'язаний враховувати при призначенні покарання (вчинення злочину групою осіб за попередньою змовою; вчинення злочину щодо малолітнього, особи похилого віку або особи, що перебуває у безпорадному стані; вчинення злочину щодо жінки, яка завідомо для винного перебувала у стані вагітності; вчинення злочину з використанням малолітнього або особи, що страждає психічним захворюванням чи недоумством; вчинення злочину з особливою жорстокістю; вчинення злочину загальнонебезпечним способом);

2) обставини, які обтяжують покарання, які суд має право, залежно від характеру вчиненого злочину, не визнавати такими, що обтяжують покарання, мотивувавши своє рішення у вироку (вчинення злочину особою повторно та рецидив злочинів; вчинення злочину на ґрунті расової, національної чи релігійної ворожнечі або розбрату; вчинення злочину у зв'язку з виконанням потерпілим службового або громадського обов'язку; тяжкі наслідки завдані злочином; вчинення злочину щодо особи, яка перебуває в матеріальній, службовій чи іншій залежності від винного; вчинення злочину з використанням умов воєнного або надзвичайного стану, інших надзвичайних подій; вчинення злочину особою, що перебуває у стані алкогольного сп'яніння або у стані, викликаному вживанням наркотичних або інших одурманюючих засобів).

8. Міра впливу обставин, які обтяжують покарання, залежить від їх прояву у вчиненому злочині та впливу на ступінь тяжкості вчиненого злочину

та (або) особи винного. Встановити вплив обставини, яка обтяжує покарання, може тільки суд та тільки щодо конкретної особи.

Вказавши, що обставини, які обтяжують покарання, відіграють важливу роль при призначенні покарання, слід зазначити, що суд має розглядати та оцінювати кожну встановлену у справі обставину, яка обтяжує покарання окремо від обставин чи даних, що характеризують ступінь тяжкості вчиненого злочину та особи винного. При врахуванні обставини, яка обтяжує покарання, суд повинен визначити, наскільки ця обставина вплинула на призначуване покарання. Більш того, суд має вирішити, як вплинули на покарання інші критерії загальних засад призначення покарання, і з врахуванням вищевикладеного виразити сукупну міру їх впливу у конкретному вигляді та розмірі кримінального покарання.

З цього приводу слід зазначити, що суди, встановлюючи у кримінальній справі обставину, яка обтяжує покарання, мають відображати її у вирокі. Незважаючи на те, чи суд врахував виявлену обставину, яка обтяжує покарання, чи не врахував, відповідно до ч. 2 ст. 67 КК України, зобов'язані навести мотиви прийнятого рішення. Таке рішення має бути обґрунтованим та роз'ясненим, з вказівкою, як саме вплинула обставина, яка обтяжує покарання, чи навпаки, чому не вплинула на призначуване покарання, а не лише вказівка на обставину, яка обтяжує покарання.

9. У процесі дисертаційного дослідження обґрунтовано доцільність:

а) доповнити ст. 69 КК України частиною третьою такого змісту: «частина 1, 2 цієї статті не застосовується у випадках, коли суд врахував при призначенні покарання хоча б одну з обставин, які обтяжують покарання, передбачених ч. 1 ст. 67 КК України»;

б) викласти п. 1 ч. 1 ст. 67 КК України в такій редакції: «вчинення особою **умисного** злочину повторно та рецидив злочинів». Вчинення повторно злочину через необережність не свідчить про підвищену суспільну небезпечність особи, яка вчинила злочин. Лише умисне вчинення злочину повторно свідчить про підвищену суспільну небезпеку особи, яка його вчинила. На користь цього підходу свідчить і європейська законодавча практика, де злочин – це умисне діяння і лише в окремих випадках – діяння, вчинене через необережність»;

в) викласти п. 2 ч. 1 ст. 67 КК України в такій редакції: «вчинення злочину групою осіб, групою осіб за попередньою змовою, організованою групою або злочинною організацією»;

г) викласти п. 4 ч. 1 ст. 67 КК України в такій редакції: «вчинення злочину щодо особи чи її близьких родичів у зв'язку з виконанням цією особою службового або громадського обов'язку»;

д) викласти п. 13 ч. 1 ст. 67 КК України в такій редакції: «вчинення злочину особою, що перебуває у стані алкогольного сп'яніння, або у стані викликаному вживанням наркотичних, психотропних чи інших одурманюючих засобів».

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Федорчук І.М. До питання щодо врахування обставин, які обтяжують покарання за кримінальним правом України / І.М. Федорчук // Університетські наукові записки. – 2009. – № 1 (29). – С. 270–276.
2. Федорчук І.М. Законодавче закріплення вичерпного переліку обставин, які обтяжують покарання / І.М. Федорчук // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична. – 2009. – № 2. – С. 190–200.
3. Федорчук І.М. Урахування судом під час призначення покарання повторного вчинення злочину та рецидиву злочинів як обставин, які обтяжують покарання / І.М. Федорчук // Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності. Збірник наукових праць. – 2009. – № 3. – С. 129–135.
4. Федорчук І.М. Вчинення злочину особою, що перебуває у стані алкогольного сп'яніння або у стані, викликаному вживанням наркотичних або інших одурманюючих засобів, як обставина, що обтяжує покарання / І.М. Федорчук // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична. – 2009. – № 3. – С. 225–235.
5. Федорчук І.М. Поняття та юридична природа обставин, які обтяжують покарання за кримінальним правом України / І.М. Федорчук // Митна справа. – 2009. – № 4 (частина 2). – С. 155–161.
6. Федорчук І.М. Вчинення злочину особою повторно та рецидив злочинів, як обставина, яка обтяжує покарання за кримінальним правом України / І.М. Федорчук // Право і суспільство. – 2009. – № 5. – С. 111–118.

АНОТАЦІЯ

Федорчук І.М. Обставини, які обтяжують покарання за кримінальним правом України. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.08 – кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право. – Львівський державний університет внутрішніх справ. – Львів, 2010.

Дисертація присвячена комплексному дослідженню проблем обставин, які обтяжують покарання. Визначено юридичну природу, значення, роль, поняття обставин, які обтяжують покарання; встановлено доцільність вичерпного переліку обставин, які обтяжують покарання; класифіковано обставини, які обтяжують покарання; виокремлено ознаки, які притаманні обставинам, які обтяжують покарання; визначені відмінності обставин, які обтяжують покарання, від кваліфікуючих ознак складу злочину. Сформульовані пропозиції щодо доповнення чинних норм КК України.

Ключові слова: призначення покарання; засади призначення покарання; обставини, які обтяжують покарання.

АННОТАЦИЯ

Федорчук И.Н. Обстоятельства, отягчающие наказание по уголовному праву Украины. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.08 – уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право. – Львовский государственный университет внутренних дел. – Львов, 2010.

Диссертация посвящена комплексному исследованию проблемы обстоятельств отягчающих наказание по уголовному праву Украины. Сформулирована юридическую природу, значение, роль. Сформулировано понятие обстоятельств отягчающих наказание через определение их как фактов (явлений), которые нормативно установлены и такие, которые характеризуют преступление в сторону его увеличения и (или) личность виновного с негативной стороны, которые не являются составом преступления и как правило учитываются при назначении наказания и отягчают его вид и (или) размер.

Указано о необходимости исчерпывающего перечня обстоятельств отягчающих наказание; классифицировано отягчающие наказание обстоятельства на обязательные и факультативные. Обязательными есть обстоятельства отягчающие наказание, что предусмотрены ч. 1 ст. 67 УК Украины и: 1) нормативно закрепленные; 2) не являются частью состава преступления; 3) характеризуют степень тяжести совершенного преступления в сторону его повышения и (или) личность виновного с отрицательной стороны. Факультативными есть обстоятельства отягчающие наказание, что предусмотрены ч. 1 ст. 67 УК Украины и: 1) учитываются при назначении наказания в случае их наличия в уголовном деле; 2) отягчают назначенное наказание.

Сформулированы отличности, которые свойственны отягчающим наказание обстоятельствам; отличности отягчающих наказание обстоятельств от квалифицированных обстоятельств.

Проведен сравнительный анализ развития обстоятельств отягчающих наказание. Выделено что отягчающие наказание обстоятельства на протяжении своего развития в науке уголовного права не имели четкого определения понятия.

Проведен сравнительный анализ законодательств Республики Молдова, Республики Болгарии, Албании, Италии, Австрии, Швейцарии, Франции, Королевства Испании, Федеративной Республики Германии, Бельгии, Республики Польша, Королевства Дании, Королевства Швеции, Беларуси, Литовской Республики, Латвийской Республики, Эстонской Республики, Российской Федерации, Грузии, Турции, Китайской Народной Республики, США касательно отягчающих наказания обстоятельств.

Дана характеристика отягчающих наказание обстоятельств. Сформулированы общетеоретические подходы изложения некоторых отягчающих наказания обстоятельств, а именно: совершение преступления группой, группой лиц по предварительному сговору, организованной группой или преступным сообществом; совершение преступления по отношению к личности или ее родственникам в связи с исполнением данной личностью служебного или гражданского долга; совершение преступления особой в состоянии алкогольного опьянения, либо в состоянии, вызванному употреблением наркотических, психотропных или других одурманивающих средств.

Констатируется, что если суд установил по делу отягчающие наказание обстоятельство и учел его по делу или не учел, соответственно ч. 2 ст. 67 УК Украины он обязан, навести в приговоре мотивы принятого решения.

Акцентируется внимание на необходимости закрепления правила о невозможности назначения виновному более мягкого наказания, чем указано законом в случае учета судом при назначении наказания хотя бы одного обстоятельства отягчающего наказание, предусмотренного ч. 1 ст. 67 УК Украины.

Ключевые слова: назначение наказания; общие начала назначения наказания; обстоятельства отягчающие наказание.

ANNOTATION

Fedorchuk I.M. Aggravating circumstances of punishment under the Criminal Law of Ukraine. – Manuscript.

The thesis for the scientific degree of a Candidate of Law in speciality 12.00.08 – Criminal Law and Criminology; Criminal-Executive Law. – Lviv State University of Internal Affairs. – Lviv, 2010.

The dissertation deals with the complex research of aggravating circumstances of punishment. The legal nature, importance, role of the concept «aggravating circumstances of punishment» are determined; the reasonability of exhaustive list of aggravating circumstances of punishment is established; the classification and features of aggravating circumstances are defined; the difference between aggravating circumstances of punishment and qualified elements essential to the offence is pointed out. The suggestions as to improvement of existing norms of the Criminal Code of Ukraine are made.

Key words: aggravating circumstances of punishment, establishment of punishment, principles of establishment of punishment.

Підписано до друку 24.12.2010 р.
Формат 60×84/16. Папір офсетний. Зам. № 242-10
Умовн. друк. арк. 0,7. Наклад 100 прим.

Львівський державний університет внутрішніх справ
Україна, 79007, м. Львів, вул. Городоцька, 26.

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру
видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції.

Серія ДК № 2541 від 26 червня 2006 р.